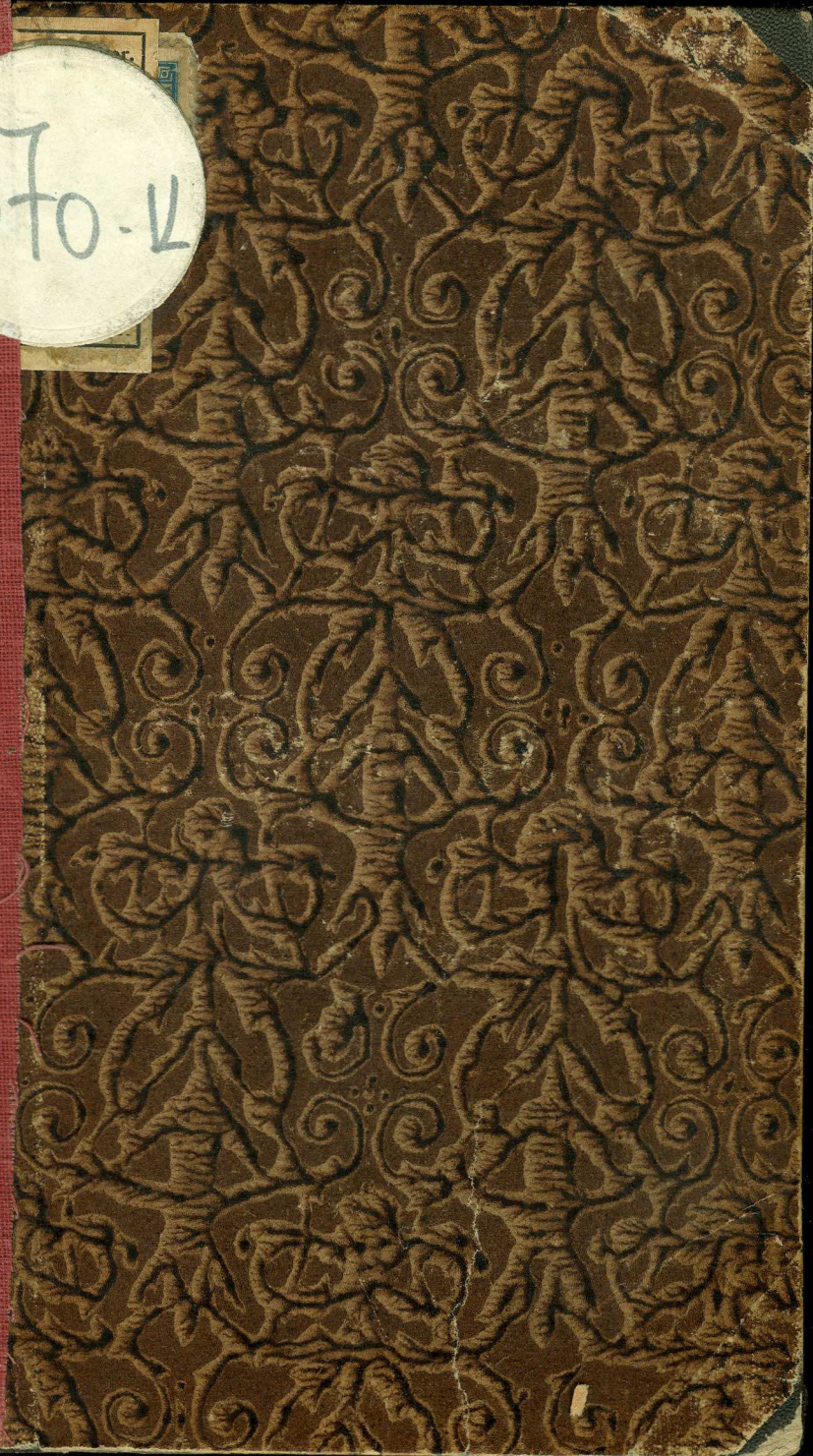

370. v

Ms. A. 102.

370 -K

Lelt. IV 409.

Állami tanítóképző Budapest
Lelt. sz. 10.
Könyvt. sz. A. 10.

AZ

A II. 133

ELLENZÉKI SZELLEM

AZ

ISKOLÁBAN.

IRTA

GYERTYÁNFFY ISTVÁN,

A BUDAPESTI ÁLLAMI ELEMÍ ÉS POLGÁRI ISKOLAI TANÍTÓ-
KÉPEZDE IGAZGATÓJA.

(Felolvasatott a budapesti I. kerületbeli tanítói kör 1876. évi
márczius 25-én tartott gyűlésében).

Ára 30 kr.

A. 6.

BUDAPEST, 1876.

NYOMATOTT A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

~~1970 FEB 8 -~~

9998

~~2841~~

Az ellenzéki szellem az iskolában.

Ha illendő dolognak tartanám egy ily szerény kis értekezést, minő ez a mai, valamely jeles motto bokkrétájával diszítani fel, úgy bizonyára nem választhatnék hozzá illőbet Göthének amaz ismeretes mondásánál: „Grau, theurer Freund ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum;“ nem azért mintha e szavak értekezésem tárgyára csak távulról is valami világot derítenének s így az alapeszmék családi összeköttetésének némi jelzésére szolgálhatnának, hanem inkább azért, hogy jóelőre észrevétethessem tisztelt hallgatóimmal, miszerént abban, amit fölvelt tárgyamról mondanandó leszek az u. n. „tudományos pädagogia“ csillogó elméletei épp oly távol lesznek, mint az egyszerű magyar alföldi népiskola a jénai és lipcsei egyetemektől. Sőt érdekemben állott a mellőzés retorikai figurájának révén becsempészni ide ama Göthei mondást már csak azért is, hogy így tisztán empirikai álláspontomat jelezve, még a szorosabb logikai rendszeresség és osztályozás kötelezettsége alól is magamat fölmentve érezhessem. A rendszer és elmélet hiányaiért sikerülni fog talán kárpotolni Önöket a fölvelt alapeszme köré csoportosítandó konkrét tapasztalataim előadásával. Nekünk a népoktatásügy embereinek illik leginkább meggyőződve lenni afelől, hogy mennyivel többet ér a tapasztalatokból csinálni elméletet, mint megfordítva innen-onnan kölcsön-

zött elméletekkel experimentálni. Megvagyok győződve, hogy annak legnagyobb része, amit köznevelésügyünk rendezésében megbánni okunk van, onnan eredt, hogy állami önállóságunk mézes éveiben oly nagy előszeretettel experimentáltunk azokkal az idegen elméletekkel. Nem akarok hálátlanul hadat izenni a tisztán elméleti tanulmányoknak, melyeknek magam is csak, köszönhetek valamit, csupán a túlzás és egyoldalúság ellen szeretek tiltakozni minden lehető alkalommal, amire kiválóan ösztönöz a közmívelődésügy terén észlelhető ama divatkorságunk, melynél fogva ha nem csalódom most is éppen azon a ponton állunk, hogy a német pädagogiai elméletek köntösének viselésébe beleunván, ezentul egy másik külföldi szabónál, Mr. John Bullnak műterméből akarjuk magunkra szabtatni a pädagogiai bölcsesség házi köntösét. Ideje volna tehát itt a tanügy terén is követni ama régi latin közmondást, melyet némi, licentiával a következőképpen módosíthatnék: Barátom Plato, barátom Aristoteles is, de legközelebbi barátom az öntapasztalat és öngondolkodás.

Ideje lesz azonban a dologra térnem, nehogy rövidke értekezésem kiszaladjon a hosszú bevezetés abderai kapuján.

Azt ígértem vala fennebb, hogy szándékom az alapeszme köré csoportosítani azokat a konkrét tapasztalatokat, melyeket e tárgyban magam eddigelé szerezhettem, vagy a melyeket mint célomhoz tartozókat másoktól u. m. egyes hivataltársaimtól, sőt egyes pädagogiai íróktól is összegyűjtenem lehetett. Ehhez jó lélekkel oda tehetem még azt, hogy czikkemnek tárgyát is a tapasztalat adta, megírására az ösztönt pedig az élet. El kell mondanom, hogy mennyiben, már csak

azért is, mivel ez fölvelt értekezésem alapfogalmának kifejtéséhez vezet.

A leggyakoribb jelenségek közé tartozik a mióta csak iskola létezik a világon az, hogy tanító és tanítvány között különbnél különféle kellemetlen conflictusok keletkeznek. Ugy hiszem, keveset mondok, ha azt állítom, hogy az iskolákban a tanítási időnek átlag legalább is $\frac{1}{10}$ -e ama különböző iskolai processusok letárgyalására fordítottatik. A perköltségek se megvetendőek. A tanító a maga részéről az időn kívül, a mi nálunk úgy sem jön számításba, rendesen jó adag életkedvvel, néha egészségével s nem ritkán a szülők és előjárók bizalmának elvesztésével fizet; a mi pedig a gyermeket illeti, ez sem maradhat adós és az elvesztett gyermeki boldogságon kívül az u. n. luerum cessans-szal, vagy is a per alatt hevertetett tőkéje hiányzó kamataival fizeti le tartozását.

Tudni való, hogy a felperesek mindig a tanítók; csakhogy ők rendesen két czimen folytatják azt a pert.

Az egyik rész elkeseredve panaszolja, hogy mennyire romlott ez a fiatalság, pedig ők a legszigorúbban igyekeznek fentartani a fegyelmet, folytonosan szidják büntetik a hibásokat, még sincs semmi haszna.

A másik rész is ugyanazon panaszszal áll elő, csakhogy az indokolás egyenes ellentéte az elsőnek; ezek pedig-je oda megy ki, hogy: pedig ők milyen humanusan bánnak mindig tanítványaikkal, megadnak minden lehető engedményeket, nincs soha egy rossz szavuk se hozzuk. „Az a hálátlan ifjuság mégis mily rútul vissza él tanítója jószágával!”

Mindkét rész erősen összetart abban az egyben, hogy a hiba nem bennük, hanem a tanítványok-

ban van. „Megvan romolva az ifjuság“ ! Ez a refrain.

Mi azonban ne sokat hallgassunk rájok, hanem terjeszszük ezt az egész ügyet a pädagogia törvénysszéke elébe.

És ezzel van szerencsém egyszersmind bemutatni tisztelt hallgatóimnak jelen értekezésem tárgyát az „Ellenzéki szellemet“ a fentebbi két konkrét példába öltöztetve, mint tőről metszett oldalhajtást iskoláink előfájáról.

Az előre bocsátott szemléltetési példák után következhetnék már egy kevés elmélet is, s ha már elmélet kell, ugyan kikhez folyamodhatnánk inkább, mint német szomszédainkhoz — ? Ezúttal egy kevésbbé ismeretes pädagogusnak, Lange Fr. A. marburgi tanárnak elmélkedéseit akarom itt felhasználni, kinek ugyan ezen tárgyról irt figyelemre méltó tanulmányát értekezésem fonalán még több helyen is felhasználtam.

Mindenek előtt azzal kellene tisztába jönnünk, hogy mit értsünk tehát az iskola ellenzéki szellem^{alatt}? Itt ugyanis az okozhatna némi zavart, hogy az „ellenzék“ szót a közéletben rendszeren az ő szűkebb jelentésében szokták ^{arbitrárium} venni, melyben egyértelmű a politikai ellenzékkel. Hála Istennek nekünk az ellenzék e fájával nincs semmi közünk. A tanügy embereinek a pädagogiai értelemben vett ellenzéki szellemmel van baja s ez előttünk a serdülő nemzedék kormányzásában bizonynyára nem kisebb jelentőségű tényező, mint ama másik coordinált fogalom, a politikai ellenzék status férfiaink előtt a népek és országok kormányzásában.

Ezt a mi hatáskörünkbe tartozó ellenzéki szellemet Lange Fr. marburgi tanár a következőképen határozza meg:

„Az ellenzéki szellem pädagogiai szempontból tekintve nem egyéb, mint az egyes növendékek — vagy a növendékek egész közönségének a nevelői tekintély ellen irányuló törekvése. Eredetét a velünk született szabadságvágyban találhatni fel. Gyarapodik a fejlődő erőnek érzete által. Ezért nem ritkán a legtehetségesebb növendékeknél nyilvánul a leghamarább. Avatott nevelői szemek előtt nem csak nem veszélyes, sőt inkább örvendetes jelenség, mert a tehetséges ellenzéki szellemüekből válnak ki a derék jellemek; tappintatlan bánásmód mellett azonban az iskolai élet egyik leggonoszabb betegségivé fajulhat s tulajdonképpen csak ekkor válik az ellenzéki szellem egyes növendékeknél, vagy a növendékek egész közönségénél olyszerü törekvéssé, mely közvetlenül és szándékosan a nevelői — tanítói tekintély megintására vagy megsemmisítésére irányul.“

Ugy hiszem, hogy Langenak ezt a fogalom — meghatározását saját ebbeli tapasztalataink álláspontjáról is igazoltnak fogjuk találni. Az ellenzéki szellem lélektani indokai nagyon közel fekszenek.

A növendék fejlődő ereje nem szereti az elébe rakott korlátokat s a hol csak lehet úgy tesz velők, mint a tavaszi olvadásoktól felduzzadt folyó a mérnökök szabályozó töltéseivel: vagy aláássa, vagy áthágja azokat a hol csak szerét ejtheti. Az önfejlődés elévülhetlen természeti törvényénél fogva minden gyermek ösztönszerűleg igyekszik magát eredeti módon fejleszteni, örvend a saját gondolatainak, lassanként elkezd itélni és bírálni, szelleme folvást növekvő erővel működik, gyakran egész csendben, de mindig szabadon. Az emberi szellem ezen természetszerű fejlődési folyamatában a nevelésnek minden korlátoló behatásai önként érthetőleg kellemetlenül érintik a növendé-

ket és ilyenkor aztán főleg csak vérmérsékletétől függ, hogy a behatás elleni visszahatás úgy nyilvánuljon-e mint félénk zárkózottság, vagy mint nyílt oppositio, egyenes szembeszállás. Ime ebben áll tehát a tanító és tanítvány, vagy nevelő és növendék között előforduló collisiok lélektani, azaz természetes eredete. Gyakran megesik, hogy a visszahatásnak ez a két neme egy sajátzerű vegyülékben, az ellenzéki arczkifejezésben jelentkezik. Ez az mi rendesen leghamarább kihozza sodrából a tapasztalatlan tanítót; midőn a tanítványnak egyszerre csak arczára ül egy bizonyos „eltérő vélemény“ és anélkül, hogy az valamely határozott tényben, vagy bár csak ingerlési szándékban nyilvánulna, egész magaviseletéből kiérzik az ellenzéki szellem. Eljelenység, kivált ha öntudatos malitiából származik, kétségkívül igen bosszantó s így kellemetlen hatást gyakorolhat. Innen van aztán, hogy kivált a fiatalabb tanítókat néha csaknem féktelen kitérőkre ingerli. Pedig az ilyen esetek annál kritikusabbakká tehetik a helyzetet, minthogy a már kifejtett ellenzéki hangulathoz oda társul az a — bizonyára minden nevelő előtt ismeretes kétértelmű ártatlansági érzet is, mely így a legveszedelmesebb összeütközések előidézője lehet. A neki hevült tanító ilyenkor büntet indulatból, gyakran pedagógiailag véve helytelenül, számtalanszor pedig igaztalanul, mert félreértésből. Az a tanító ki tanítványait minden tekintetben és behatóan tán még nem tanulmányozhatta s így biztosan nem is ismerheti, soha sem tudhatja tisztán, hogy a gyermeknek ilyen vagy amolyan tette, magatartása, vagy arczkifejezése tulajdonképpen minő erkölcsi képzetek kifejezései lehettek, más szóval: valjon a reá kellemetlen benyomást gyakorló magaviselet

öntudatos és szándékos roszakaratból származik-e, vagy pedig csak olyan önkénytelen és ártatlan saját-szerűsége a növendéknek, melyen ő maga sem segíthet, s melynek természetes magyarázatát egyetlen mélyebb pillantás megtalálhatná. E tekintetben ne bizzék senki tulságosan a maga emberismeretében. Azok a biztosoknak vélt külső jelek a gyermeki jellemek tanulmányozásánál hányszor nem tették már csúffá a tanítók pädagogiai elbizakodottságát, kivált azokét, kik a tapasztalás könyvét mint egy kissé igen köznapiazt és unalmast mellőzhetőnek tartják. Magam is, habár nem vádolhatom magamat azzal, hogy valaha a tanítóknak ama fentebbi kategóriájába tartoztam volna, minden elővigyázatom mellett is nem egy ízben tévedtem az ellenzéki szellem külső jeleinek megítélésében. A sok közöl csak egy esetet hozok fel, minthogy az egy oly álsymptomán alapult, mely valószínűleg másokat is félrevezethetett. A kezdő osztályba lépett tanítványaim között volt különösen egy, ki — mihelyt a tanár figyelme rá irányult, azonnal valami saját-szerű mosolygó arcot öltött. A fiu 15—16 éves lehetett s így jóval túl azon a koron, melyben a gyakori mosolyt valami ártatlan gyermeki naivitásnak lehetett volna venni.

Nem bírván tehát e feltűnő magaviseletnek más-nemű magyarázatát adni, mint azt, hogy a mosolyra okvetlenül magam adok alkalmat, syllogismusomnak ezen önmagam ellen irányuló zártétele elsőbben is — mi türés, tagadás —! kellemetlenül hatott reám. Így tett saját kedélyhangulatom kevésbbé alkalmassá arra, hogy az előttem lévő esetet kellő tárgyilagossággal megítélhessem. A fiut tehát komolyan rendre utasítottam, de egy-

szersmind szigorú felügyelet alá vettem önmagammat is, hogy valjon előadásom akár tárgyánál, akár modoránál fogva nem okozhat-e ránézve valami komikai, nevettető hatást. Ugy találtam hogy e részben nincs okom semmi szemrehányást tenni önmagamnak s im még is, midőn kevés idő múlva újból a fiura tekintek, az megint csak a régi módon mosolyg a szemembe. Elő voltam készítve már arra, hogy egy kissé indulatba jöjjek. Szigorúan kérdőre vontam tehát, hogy mi indítja és jogosítja fel őt arra a szüntelenni mosolygásra, melyre midőn csak néma bámulással felelt, a mi viszont nagy nevetési hajlamokat idézett fel az egész osztályban, magaviseletét megátalkodottságnak vettem s így egyszerűen kiutasítottam a tanteremből. A fiu szótlanul, de könnyezve távozott. Még az nap hivatlanul lakásomra jött s itt ártatlanságának megható jeleivel kért tőlem bocsánatot váltig erősítve, hogy ő nem tud semmit arról a mosolygásról s ha még is tette és teszi, az neki csak olyan szokása, melyről legjobb akarata mellett sem tehet.

Erről később tanártársaimnak egyhangú tapasztalatai is meggyőztek s én a hirtelenkedésem miattimegbánáson kívül aztalélektani tapasztalatot is szereztem hogy, a gyermekek — és ifjagnál műtatköző mosolygó ábrázatok nem mindig vezethetők ugyan azon lélektani motívumokra vissza, melyeket rendszeren önmagunkon s másokon is tapasztalni szoktunk. Pädagogiai és lélektani fogalmainknak eme logikai gyarlóságai hány szegény tanulónak nem okoztak már sok keserű, mert igaztalan lelki szenvedést! Vajha az ehöz hasonló esetek, mert hányat nem hozhatnánk még fel ilyet, intőpéldákul szolgálának legalább arra az egyre nézve, hogy óvakodjunk növendékeinkkel

szemben minden indulatos rögtönbiráskodásoktól, még az esetben is, ha a káros ellenzéki szellemnek a legkétségbevonthatlanabb nyilvánulásaival állanánk is szemben.

Mit tegyünk tehát az ily esetekben? Mentére hagyjuk tán a dolgot a miatti aggodalmunkban, nehogy csalódván növendékeink tetteinek megítélésében, valami igaztalanságot kövessünk el rajtok —? Oh nem. Van a többek között egy mód, mely ily esetekben okosan és a maga idején alkalmazva ritkán szokott cserben hagyni.

Ez pedig abban állana, hogy a tanító megőrizve kedélye nyugodtságát, hívassa magához tanítványát bizalmas négy szemközti beszélgetésre. Már magában az a gondolat, hogy tanítójának lakására kell mennie elevenebb benyomást gyakorol az ifjura s az első néhány szónál nem lesz nehéz felismerni, hogy valódi malitiával, vagy pedig ártatlansággal van-e dolguuk? Ritka eset, hogy egy a maga idejében alkalmazott, a gyermek szívéhez szóló bizalmas és szeretetteljes négy szemközti beszéd által tisztába ne jöhetne a tanító tanítványával és az így szerzett tájékozottság a legtöbb esetben már gazdag eredmény. De rendszeren ennél több az amit általa elérhetünk. Ez az eljárás helyesen alkalmazva tiszteletet és szeretetet ébreszt a tanítványban tanítója iránt s ha netán büntetés gyanánt volt is alkalmazva, sokkal kedvezőbb erkölcsi hatása lesz a szokott iskolai nyilvános büntetések legnagyobb részénél. A jobb érzésű ifjakat inkább kiméli, a rosszakat pedig inkább megviseli. Egy-egy ilyen négy szemközti jelenet, olykor egy önkénytelen szerencsés ihlet által is támogatva, sokszor csinált már valóságos Pálokat a Saulokból. Természetes, hogy ilyenkor az egyének és a körülmények különbözése mindig más meg más

eljárást fog előnkbe szabni, csak egyben ne lenne soha különbség és ez: hogy mindig nyugodt és mindig szeretetteljes legyen a tanító beszéde. Ha a tanító úgy találja, hogy tanítványa a fegyelemnek vagy tanításnak valamely pontjára nézve csakugyan „eltérő véleményben” volna, úgy soha sem tanácsos az ilyen bogokat mindig csak a tekintély éles kardjával metszeni ketté. Csak a tudatlan és charlatan tanító kénytelen mindegyre előrántani ezt a fegyvert; tán azért is szokott az nála oly hamar elkopni. A valódi tanító és nevelő soha sem fogja méltóságán alóli dolognak tartani minden olyas esetekben egész nyugalommal és a legőszintébb jóakarattal fölfejteti és megértetni tanítványával a maga álláspontját. Megjegyzendő azonban, hogy ha az ifju (mert gyermekeknel alig fordulhatnak elő ilyes esetek) benn az iskolában, az osztály színe előtt merészelne valamely nyílt és arcátlan szembeszállást kísérteni meg, úgy ily esetben nincs helye a kiméletnek és a rögtöni erélyes — habár mindig nyugodt és szenvedélytelen rendreutastást elhalasztani egy perczig sem volna tanácsos. A makacs és nyelvelő arcátlankodásokkal bizonyára mindig csak kurtán kell elbánni és hogy az ilyeneket fontos lélektani okokból nem kell összevetesztetni a szellemi erő és eredetiség ártatlan oppositiojával, melynek kimélését fentebb ajánlám, ezt nem szükség hosszasan bizonyítgatni.

Egyébiránt mindig kívánatos, hogy a tanító, kivált ha gyakrabban kezdenek előfordulni iskolájában az ellenzékieskedések — kezdje azon a dolgot, hogy vegye először is önmagát szigorú bírálat alá. Mert korántsem elég az, hogy minden ilyes előforduló esetben csak úgy könnyedén „el bányják” tanítványaival. Annak, kire egy em-

beri lélek ápolása és fejlesztése bizatott, nem elég beérni hivatalos teendőinek kimért s olykor tán szivtelen teljesítésével. Ez nem nevelés, hanem napszámosság. A valódi tanító minden adandó alkalommal számon kéri magától, hogy vajon elég erős-e a szeretet és igazság szellemében, s hogy vajon elég hű és igaz odaadással ápolta-e mindenben a rábizott gyöngéd szellemi csirákat, szóval azon benső eredmények elérése után törekszik, melyekről rendesen legkevesebbet tud a világ, melyekért ennélfogva nem jár se anyagi haszon, se hir, se dicsőség, mert azokat nem lehet kimutatni se az évi vizsgálatok diszkirakataiban, se a tanfelügyelő urak hivatalos rubrikáiban és dicsérő felterjesztéseiben, se az évi tudósítványok nyomtatott öntetszelgéseiben, se a kegyes indulatu ujságreporterek tanügyi rovataiban; de a mely szerény benső eredmények jövő kifejlődésükben még is százszorta többet érnek az adminisztratio és a szinpadi hatáshajhászat minden csillogó műtatványainál.

Igen, igen! lelkiösmeretes és szigorú tanítói önbírálat: ha ez elegendő mértékben megvolna nálunk, hányszor nem ismerhetnők fel ennek varázstükrébeu az iskolai ellenzeki szellem valódi indokait! Például: A. ur nem látja be, hogy az ő élettelen, robotba csinált tanítási chablonjai és bódítóan unalmas mechanismusa nem is méltók egyébre, minthogy elaludják, elolvassák, eljátszodják, vagy a legkedvezőbb esetben elmerengjék tanítványai az óráját és mégis csaknem magán kívül van dühében, ha kijátsztatásának nyomára jön. B. ur tanítósa a főuri szeszélyek és szenvedélyességek korlátlan uralma alatt áll, az ő órái folytonosan egy forrongó vulkán kraterében tartatnak. Ha erős affectusainak tárgya kívül van az

iskolán, ez annyira lebilincseli őt, hogy előadásain lelke helyett csak akadozó nyelve van jelen, de azért jaj neked oh nyomorult rabszolga-tanítvány, ha türelmednek szétszaggatott fonalszárait valamiképp előbuvni engeded. C. ur alkalmas tanári temperamentum volna különben, csak az a baja, hogy „cerebrum non habet“, nincs a tanításának semmi veleje, vagy az iskola szokott műszavával élve: „mindig csak szalmázik“. Elégge igyekeznék ugyan elütni — vétni a dolgot, enyelgéssel, tréfával, anekdotákkal. Egyelőre ez meg is teszi a maga hatását, hanem hát a „pulchra species“ megöl még is csak kikandikál az üresség, a szalma. Ezért ennek a „kedves, jó embernek“ is nyakára ül elébb-utobb az „ellenzéki szellem az iskolában“. D. ur folytonos vallás-erkölcsi elmélkedéseinek kolompzugásával gyötri és provokálja a türelmes figyelmet; előtte már a gyermeki elevenesség és vidorság ártatlan nyilatkozata is az istenfélő jámborság ellen elkövetett bűn, minélfogva neki már egyenesen az emberi természet oppositójával gyül meg a baja s így tovább, tisztelt hallgatók! a nevelés- és oktatástani pathologia gazdag változatossága szerint.

A felsorolt A. B. C. és D. tanítói típusokon kívül felhozhatnék még annyi varianst, hogy az alfabét alig lenne elég megjelölésükre. Ime t. hallgatók! ezek és a hasonló típusok csinálják az ellenzéki szellemet az iskolában. S lám mind az a sok baj, vesződség, sőt szenvedés és szerencsétlenség a mi abból a következmények logikai láncolata szerint majd a tanítóra, majd a tanítványra, majd mindkettőre nézve kifejlődött, mily könnyen elhárítható lett volna, ha az illető tanítók képesek lettek volna a maga idejében fölismerni a bajt — önmagukban. Nem lehet

ezt a jó tanácsot elégszer, s elég sokféle alakban feltálatni s azért saját tapasztalatim köréből még egy oly életkép illustratiojával fogok szolgálni, mely végkimenetelében meglehetősen trágikai ugyan, de kivált a pálya kezdetén álló ifjú pályatársaimra nézve annál tanulságosabb le-het. Ez okból bocsánatot kérek, ha pszichologiai rajzom egy kissé részletesebb leend, mint a hogy kellene.

A tanító, kiről a példa szól, legkedvesebb tanítványaim egyike volt. A legszebb reményeket kötöttem ez ifjuhoz. A természet kitűnő észtehetséggel ruházta fel s nem csak könnyen, de nagy kedvvel is tanulta mindazt, a mit a tanterv, mint leendő életpályájára nézve szükségeset elébe szabott, sőt azt is, a mit a magánszorgalom tárgyául neki ajánlottam. Erkölcsi jellemének kiválóbb sajátosságai voltak a szerénység és szelidség s ezért mindenki szerette és becsülte őt; nem is volt egész iskolai életében soha senkivel valami komolyabb conflictusa. A szorosabb lélektani analysis azonban már I éves növendék korában felismerhetett benne valami sajátzerű nőies sentimentalismusra és ábrándosságra való hajlamot, a mi annyival feltűnőbb volt, mivel olyan életkorból származott, melynek egészséges talajában ama virágházi növény nem igen szokott megteremni. Ez a hajlama, ki tudja minő titkos ifjui olvasmányok által tápláltatva, már benn az intézetben is kezdett rá nézve némi bajokat szülni. A III. osztály tanítási gyakorlatainál kevésbbé tűnt ki, mint a hogy tehetségeitől várni lehetett volna. Ugy látszott, mintha nem birna elég érzékkel a tanítás gyakorlati kellékei iránt. Sentimentalismusa itt főleg abban nyilvánult, hogy a gyermekekkel való bánásmódjában tulságosan édeskés volt. E hiányát azonban bőven feledtette előkészülésének lelkiös-

méretes alapossága által. Hibáit, szögleteségeit benn az intézetben gyalultuk a mennyire lehetett s a végén kitünőleg letett tanképesítési vizsgálata után hozzákötött jó reményeim, ha nem is rendületlenül, de még mindig elég szilárdan állhattak. A véletlen úgy hozta magával, hogy nekem magamnak kellett az ifjut egy nagyvárosi igen szép, de meglehetősen terhes állomásra ajánlanom, hol az idegen nyelv mellett sok és vásott gyermekek tanításának nehézségeivel kellett megküzdnie. Midőn ezt tettem jellemének megítélésénél egy pontbau tévedtem s ez, hogy képezelő tehetségének ama beteges, elfajzása, az ábrándozási hajlam elhomályosította ítélő tehetségének tisztaságát befelé, az az önmagával szemben is s hogy ennél fogva józan önbecsérzete, melyről eddigelő szerénysége tanúskodott, gyorsabban mint véltem volna elfajzásnak indult. Ezt a lélektani diagnosist fájdalom én is csak akkor tehettem meg, a midőn ránézve már késő volt — éppen mint a hogy az orvos urak szokták megállapítani a betegség diagnosist — a szomorú jelentés számára. Az önbecsérzetnek ez az elfajzása két okozatnál fogva idézte elő a fiatal ember bukását. Először is azért, hogy rögtön önállóságra jutván a mohón felfalt nagyvárosi élvezetektől ittasulva, régi függésének minden alkalmatlan nyügeitől egyszerre emancipálni szeretne volna magát, s ezért óvatosan, de következetesen került velem minden érintkezést, nehogy valamiképpen jótanácsimmal arany szabadságának korlátozója lehessen. Másodszor azért, hogy a fentvázolt pszichológiai mozzanatok által megzavart önismerete teljesen védtelen állapotba helyezte őt

azzal a veszedelmes iskolai ellenzéki szellemmel szemben, melyet sokkal inkább saját megvakultsága, mint a kedvezőtlen külső körülmények zúdítottak fell ellene.

Az előadottakból nem lesz nehéz a bekövetkezett katasztrophát — ha nem is kitalálni, de legalább megérteni, indokolni. Az ifju tanító első felépésében itt is az az édeskés sentimentalismus játszodta a főszerepet, mely modor azonban ezekkel a nagyvárosi vásott gyermekekkel szemben a lehető legszerencsétlenebb helyen volt alkalmazva. Ez — és ama körülmény, hogy a gyermekek nyelvén sem tudott egészen hibátlanul beszélni, csakhamar aláásta minden tekintélyét.

Bekövetkezett a legnagyobb bajok egyike, a mi tanítót érhet t. i. az, hogy nevetséges lett saját tanítványai előtt. Óráin a rendetlenségek mindig fokozottabb mértékben kezdetek előfordulni, de egyszersmind ő maga is hova-tovább ingerlékenyebb lett s így egyik szélsőségből a másikba esett: az eredetileg szelid, érzelgős ifjú a legmeggondolatlanabb indulatoskodásokra engedte magát ragadtatni. Egy ismeretes francia közmondás szerint: a magasztost a nevetségestől csak egy lépés választja el. E közmondásnak lehetne tehát egy hasonmása a pädagogiában s ez: hogy a legszelidebb és érzelgősebb tanítókból válnak ki a leghamarább bizonyos körülmények között a legbrutálisabb tanítói zsarnokok. Bevégezhetem már rajzomat. A dolognak az lett a szomorú vége, hogy az illető annyira meggyűlöltette magát mind előjárói, mind a szülők előtt, hogy a midőn egy újabb fölhevültében indulatos bánásmódjának oly jelelt adta volna, mely a mivelt szülők között a legnagyobb megbotránkozást és elkeseredést szült, hiva-

9998

talos állásától annak rendje szerint felfüggesztett s most a szerencsétlen ott küzködik az öngyilkosság és elmezavar Scylla és Charybdise között s hogy kigázol-e belőle szerencsésen — az még ezután válik el.

Es most folytassuk tovább tárgyunk megszaktott fonalát.

Azt akartam bebizonyítani, hogy a tanítók a legtöbb esetben önmaguk az ellenzéki szellem okozói, s reménylem bizonyítékaim, példáim után — e tétel általánosságban meg is fog állani t. hallgatóim előtt.

Nem tagadhatni azonban hogy, egyes esetekben a legjobban vezetett tan- és nevelő-intézetekben is akadhat egy-egy olyan növendék, a ki örömet leli abban, ha tanulótársait holmi merészebb csinyekre lovalhatja fel; az ilyeneknek tetszik a vezérszerép s emiatt készek a legkörmönfontabb hunczfutságokat is elkövetni vagy követtetni. Való az is, hogy az ily agyafurt ficzkók még a legjobb intézetekben is idézhetnek elő habár csak múlt zavarokat. Általán véve mégis állani fog az, hogy az effélék csak ott verhetnek tartós gyökeret, a hol rájuk nézve kedvező a talaj. A hol a tanítók iránti tisztelet és szeretet általános, és gyökereivel behatolt a növendékek szívéig, ott legalább a tanár ellen intézett csinyek képtelenséggé válnak és a netán más intézetekből ide züllött nebulóknak elvégre is vagy szépszerével át kell változniok, vagy ha csakugyan javithatlanok, a reájok nézve annyira kedvezőtlen légkörből önként is kironatnak. Különben is az ilyen egyéniségek megjavítása nem képezheti egy nyilvános intézet feladatát. Itt egyéni javításra, egészen individualis nevelésre volna szükség a mire a nagyobb tanvagy nevelő intézetek nem vállalkozhatnak. Itt

tehát, kivált kritikusabb esetekben az intézeti közérdekek megmentése sürgősen parancsolja az erkölcsi mótely gyors és elszánt eltávolítását. Ha tehetségdús szeleburdik nem annyira szándékos rosszaságból, mint inkább azon természetes fölényből, melylyel az eszesebb bir a korlátoltabb tehetségűek fölött, válnak az ellenzéki magatartás kolomposaivá, úgy az ilyeneknél minden áron a fentebb ajánlott szelidebb eszközöket (a bizalmas magánbeszélgetést) kell alkalmazni. Hisz az ilyen bizalmas társalgás által végül is csak annak tesz eleget a tanító a mit a nevelés fogalma különben is szigorán megkívánna s ez: helyre állítása a tanító és tanítvány közötti bensőbb, kedélyesebb erkölcsi viszonynak.

A hol ez a viszony hiányzik és az iskola csak a rideg kötelességleróvás mechanizmusára van alapítva, ott rendesen hamar előáll a nyilvános intézetek legveszedelmesebb betegsége a növendékek egész közönségére kiterjedő ellenzéki szellem. Tekintélyes pädagogiai írók s ezek közt Schleiermacher azt tartja, hogy e baj nem egyéb, mint a tanulók közt kifejlődő közszellem ferde kinövése, mely ott tör ki leghamarább, ahol a tanítók elmulasztották egy egészséges közszellem kifejlesztését egész öntudatosan célba venni. A tapasztalás bizonyítja, hogy a tappintatosan kifejtett erős erkölcsi alapokon nyugvó közszellem az egyedüli biztos gát minden ellenzéki bujtogatások ellenében. De másfelől bizonyos az is, hogy még a megszilárdultnak látszó nemesebb irányu közszellem is könnyen ölthet bizonyos körülmények között válságos ellenzéki alakot. Végtelen sok függ e tekintetben, amint emlitem is már, az előljárok, tanítók személyiségétől.

Egy szeretve tisztelt tanítóval szemben soha

sem lesznek a közszellemnek oppositionalis áramlatai, hanem annál fenyegetőbb e veszedelem az ilyen tanítók mellett vagy után működő gyengébb és tappintatlanabb tanítókra nézve. Ezért valóban bajos volna eldönteni, hogy a közszellem fölébresztése valamely tanintézetben növeli-e vagy kevesbíti az oppositionalis veszélyeket. Mivel pedig elvitázhatatlanul áll az, hogy a szilárd erkölcsi alapokon nyugvó közszellem a köz- vagy nyilvános nevelés és tanítás céljai szempontjából föltétlenül kívánatos, úgy annyira, hogy ennek elnyomását semmi körülmények között se lehetne tanácsolni: nincs más mód a tanítóra nézve, mint mentől előbb megszereznie azt a morális értéket, melynek segélyével necsak veszélytelenné tegye a közszellemet, de sőt azt, mint egyik leghathatósabb nevelési eszközt positiv irányban fel is használhassa.]

Hogy mily rögtön kitörhet az ellenzéki szellem a közszeretethen álló derék tanító nyomaiba lépő gyengébb és tappintatlanabb tanító ellen, erre nézve is hozhatok fel egy érdekes iskolai történetet.

Egy intézet felsőbb osztályában a vallástanítás az azelőtti közszeretethen álló jeles vallás-tanár helyett Dr. Puzduri úrra bízott*). Puzduri úr tehát belép az osztályba és elkezd egy tudós, körmönfont diszpredikációt a kereszténység nagyszerűségéről. A beszéd igen remek lehetett különben, de volt egy nagy hibája s ez hogy elhangzott a fülek mellett s az egészről nem

*) E szót illetőleg megjegyzem, hogy Erdélyben ez általános gúnynéve a hirtelen felfortyanó, pezderkedő embereknek. A szó ben különben a magyar akadémia nagy szótárában is.

hatott be a szivekbe egy árva szó se. A növendékek jobb zamatu szellemi koszthoz lévén szokva, csakhamar ásitás, pusmogás s több effélék alakjában kezdettek mutatkozni az elégtelenség és únalom előjelei. Az óra nagy nehezen lejárt; de már a közelebbi órán, midőn Puzduri ur előadása egy dagályos periodus tengerének közepe táján evezne, lassú lábcoszogás vált hallhatóvá, mely a periodus tagjainak szaporodásával egyenlő arányban kezdett fokozódni. P. ur isszonyú dühbe jön, és az első óra keneteljességével nem éppen öszhangzóan ömlöttek ki ajkán a felkavart indulatok salakos kifejezései s ebben csak úgy kergettek egymást a pimasz, czudar, szamar, kamasz, gazember stb. elnevezések. A fiuk előtt egészen szokatlan lévén az ilyen modor, fölhevülnek s a kényesebb becsületérzéssel bírók egyike, ki a szó jobb értelmében az osztály vezére s szája volt mindig, szabadságot vesz magának „kikérni“ az ilyen kifejezéseket. Erre Puzduri ur a düh legmagasabb fokán rá rivall: „Már látom, hogy maga a főczinkos, kitakarodjék gazember az órámról“ és a fiu jobban tudván fékezni indulatait, mint előljárója — szó nélkül elhagyta a termet. A vezért azonban nyomban követte az egész osztály s Puzduri ur a faképnél maradt. E dologból később nagy hü-hó lett s a megszeppent fiuk jónak látják elmenni tanácsot kérni szeretett igazgatójukhoz. Ez dolgozó szobájába viszi őket és szigorú tekintet vetve rájuk boszus — de fájdalomtól és szánalomtól remegő hangon kiált fel „Fiuk mit miveltek! Hát ilyen dolgokat kell hallnom Önök felől!?“ Nem kellett egy szóval se több, s a legtöredelmesebb vallomásra és megbánásra bírta őket.

Itt melleleg meg kell jegyeznem hogy a fegyelmezésben jártasabb tanár s főleg az igazgató na-

gyon ki van téve annak a kisértésnek, hogy a gyengébb kollegák elleni kihágásokat ne vegye elég komolyan számba. A tanulóknak hihetetlen finom érzékük van aziránt, hogy mennyi szabadságot engedhetnek meg maguknak egyik, vagy másik tanárral szemben s a magaviseletnek ebben a megkülönböztetésében van valami hizelgő az ember hiúságára nézve. A fölényben levő tanár vagy igazgató elhiteti magával, hogy a tanuló hibája csakugyan nem oly nagy, mintha ugyan azt netalán vele szemben követték volna el. Miért járna tehát ép oly szigorral el a dologban, mintha Ön maga volna benne a bajban? stb. Nagy baj ha éppen maga az intézet igazgatója járul ily módon hozzá a tanárok tekintélyének megingatásához. Mert habár elkerülhetlenül szükséges is az, hogy a tanulóknak rendkívüli esetekben legyen hova panaszaikkal folyamodniok, de még is igen nagy betegségben szenvedne az az intézet, melynek növendékei hozzászoknának ahhoz, hogy az igazgatónál panaszkodjanak a tanárok ilyen vagy olyan bánásmódja miatt. Hát mit mondjunk még az olyan esetekről, midőn maguk a tanárok vagy tanítók szándékosan működnek abban, hogy egymásnak erkölcsi tekintélyét aláássák az ifjuság előtt. Hazai intézeteink történetei mutatnak fel ilyen gyászlapokat. Fátyolt reá! Nem azért mintha oly könnyen megbocsáthatnánk nekik, hanem — mivel látásuk undorító. Maradjunk tehát csak az általános elveknél s mondjuk ki, hogy a hol ez a baj chronikus természetüvé válik, ott nem lehet felmenteni a vád alól sem az igazgatót, sem a tanárokat Ott nincs meg az egészséges testületi szellem a tanárok közt, mely pedig az intézeti organismus életerejét képezi. Ott az egyéni érdekek fölébe kerekedtek a közérdekeknek, ott

az intézet van a tanárokért, hogy az táplálja gyomrukon kívül hiúságuk, irigységük és boszúvágyaiknak telhetlen étvágját is. Hasonlitanak az ilyen tanítói- vagy tanári testületek a középkor „Raubrittereihöz“. Ezek anyagi javaiktól fosztogatták ki az embereket, a m a z o k pedig ama szellemi javaktól fosztják meg az ifjúságot, melyek jogosan megillették volna őket. Sőt a hasonlat annál találóbb, minthogy többnyire az ilyen tanító testületeknek is megvannak a maguk sasfészkeik az autonomicus jogok mohosult köfalai-ban, melyeknek biztos védelme alatt többnyire látatlanul és boszulatlanul üzhetik a legvastagabb önzés mesterségét. Mi minden folyt és folyt-néhol ezekben a sötét odukban — ? Milyen közszellemet fog teremteni a megkérgesült és egészen maga szabadjára bocsátott önzés, mely elbizakodott merészségét néhol egész odáig viszi, hogy azt az erkölcsi hatalmat, melyet a gyanútlan társadalom a tanárnak tanítványa fölött kezébe ad, arra használja fel, hogy ezekkel a maga privát hasznára a szó szoros értelmében közönséges napszámosi munkákat végeztessen. Ingyen napszámosság cserében a behunyt szemmel osztogatott eminentiákért! Történnek ilyen dolgok a XIX. század u. n. „jogállamaiban“ ! Kizsákmányolni a szegény gyermek félelmét az ő gyámoltalan alárendeltségi állapotát, hogy adja oda physikai erőértékének filléreit annak a telhetlen emberevő molochnak — az önzésnek. ! Van-e ennél undorítóbb neme a nyers erőszaknak — ? Ámde mindezekre nincsenek §§. az államnak — s én bizonyára nem beszéltem rémmeséket Önöknek. És ugyan minő közszellemet várjunk az ilyen erkölcsi rothadványok közepette? Nincs ott hire-helye se az ellenzéki szellemnek — hisz ez é l e t j e l e n s é g, és m i o k o n

keresnénk ott szellemi életet? Iskolai rendjük — a büszhödt tócsa csendes nyugalma. Szellemi életet ott? Találni fogunk egy szerencsétlen tanuló-falkát, melyet nyers szitkokkal és üvöltésekkel terelnek ide s tova és a mi a közszellemet illeti, találni fogunk egy valódi műgonddal präparalt — rabszolgaszellemet.

Lám így nevelik ma is sok helyen a népet a democratiára s többnyire éppen azok, kik a leggyakrabban koptatják ajkukon e nagy és szent eszmét. Szellemi élet- és vagyonbiztonság — mikor jön el a te országod az iskolákban!? *)

És most — lássuk az ellenzéki szellemnek egy más jelenségét azt t. i. mely a kezdőtanárok pályájának legelső tövisét szokta képezni. Mert a kezdőtanárok elleni oppositio egészen más természetű, mint a rossz tanárok elleni, s minthogy az kellő pädagogia belátás által végetlenül könnyebben és gyorsabban elenyésztethető, mint emez, nem fog ártani kitérnünk erre is egy kissé.

A gyermek természetes büszkesége nem szereti magát egy könnyen mindenkinek kormányja alá hajtani. A régi tanító — még ha gyűlöletes volt is — méltóbbnak tűnik fel az engedelmességre,

*) Bocsánatot kérek ezért — az első tekintetre nem egészen ide illőnek látszó oldalkirohanásért. Nem egy ilyen intézetet ismerek e hazában a hol egészen a leirt módon ápolják a rabszolgaszellemet, melynek varsói rendje még tetszik is a félrevezetett közvéleménynek. Hadd legyen bár ennyi elégtétele az ügynek, hogy adhassunk nekik egy-egy ilyen erkölcsi osztort, habár csak az általánosság bő leple alatt is. S annál kevésbbé tudtam ellent állani ennek éppen most, midőn a szakszerű tanfelügyelet kérdésében megint oly rémesen huhogának a parlamentben az autonomiai teljhatalom és semmittevés baglyai.

mint az új tanító. Ha még egyszer oly nagy pompával fogják is tehát beiktatni mások az új tanítót, az ő tulajdonképpeni bevezettetéséről neki magának kell gondoskodnia, akkor a midőn egyedül fog állani az osztály színe előtt. Az olyan intézetekben hol a kezdő tanítók gyakran és rendszeren szoktak váltakozni, csaknem bevett, hagyományos szokása a tanulóknak, hogy az új tanár életét tőlük telhetőleg megkeserítsék. A tanárt formaszerént kipróbálják. Ilyenkor az élénk ellenzéki szellem biztos kórjelei gyanánt tekinthetők: ha a fiuk a legkisebb zörejre, például egy lábszoszogásra, vagy egy könyv becsapására azonnal és mindnyájan figyelmesekké lesznek, ha a zajfelé ravasz oldalpillantásokat vetnek, ha rokonszenves mosolygás terjed el azonnal az egész osztályban és végre hol egyik, hol másik félénk, de ravasz pillantásokat vet fel a tanítóra. Ha ez az állapot különböző váriatiókban huzamosabb ideig tart, úgy csaknem bizonyos folytatásaképpen valamely nagyobb kihágás fog bekövetkezni, mely a legtöbb esetben egyenesen a tanár tekintélyének megingatására lesz irányozva. Itt még a tanár külsője is sokat határoz, s ha szerencsétlenségére hijjával van az imponáló külsőnek, úgy helyzete annál terhesebb leend. Az új és tapasztalatlan tanár ilyenkor rendszeren abba a hibába esik, hogy minden hoszszas válogatás nélkül kiszemel magának visszarettentő például egy áldozatot: ez által megsérti a fiuk igazságérzetét és így őket még nagyobb ellenszegülésre ingerli. Pedig az is hasonló nagy hiba lenne, ha akár erélytelen lágyaságból, akár ama téves elvnek hódolva, hogy nem jó büntetéssel kezdeni meg a pályafutást, minden áron kerülni akarná azt. Nem az tehát itt a kérdés, hogy igen-e vagy ne, hanem az, hogy mi-

képpen? Az első büntetés a kezdő tanítóra nézve vajmi nagyjelentőségű cselekmény! Itt tűnik ki igazán hogy valjon bensőleg eléggé el-készülve lépett-e a terhes pályára. Ha sikerül neki e fontos perczben leküzdeni minden személyes ingerültséget és minden elfogultságtól ment nyugalommal tudja megragadni a kétségbe vonhatlan és elpalástolhatlan hibát, hogy azt erkölcsi méltóságának egész komolyságával rendreutasítsa: úgy bizonynyára nyert pere lesz.

Az ellenzéki szellem legyőzésének egyik legbiztosabb eszköze az új tanárra nézve a jó előkészítés. Az olyan előkészítés által, mely mind tárgyilag, mind módszerileg biztos nyugalommal, sőt meglelégedéssel képes eltölteni az ember lelkét, nemcsak nyeregben fogja találni a tanárt minden eshető oppositionalis kíséret, hanem a legbiztosabban le is fogja lohasztani a tanulóknak az araváló kedvet. Ennek az előkészületnek azonban kivált eleinte ki kell terjedni a legapróbb részletekig mindenre; még a külső magatartásának is öntudatosan példányszerűnek kell lennie, anélkül hogy legkevésbbé erőltetettnek vagy mesterkéltnak láttassék. Kezdő tanítókra nézve nagyon fontos kíváncsalom az is hogy a lehető legrövidebb idő alatt ismerjék meg nevükről tanítványaikat s véssék jól be eszükbe padhelyüket is. Ez a legelső gyepölőszála a fegyelemnek. Fris szellemi éberlét, az egész osztály felett uralkodó átható biztos tekintet: e tulajdonok mellett mint a sötétség a napsugarak előtt fog az ellenzéki szellem észrevétlenül kihúzódni a tantere mből. Az ellenzéki szellem ugyszólván elpárolog a tanítónak amaz erős akarata előtt, hogy nem fogja türni azt; csak hogy ez az erős akarat ne nyilvánuljon aztán se indulatos szavakban és to-

porzékolásokban, se általában semminemű pädagogia-ellenes alanyiaskodásokban.

Itt lesz helyén reflektálni egyszersmind arra is, hogy a nőnemű növendékeknél előfordul-e az ellenzéki szellem s ha igen, úgy bir-e az valami a fiukétól eltérő sajátyszerűségekkel is? Az első kérdésre könnyű a felelet. Hisz láttuk már, hogy az ellenzéki szellemnek általános lélektani indokai vannak s ebben benne van a felelet az első kérdésre.

Sőt éppen a női természetnek az az eldisputálatlan sajáttsága, hogy a külső behatásokkal szemben nagyobb irritabilitással, (érzékenységgel v. fogékonysággal) vannak felruházva, mint a férfiak, következik, hogy náluk sokkal nagyobb hullámozása van annak, amit a „tetszik és nem tetszik” szavakkal szoktunk kifejezni. Ugy hiszem, hogy ennek constatirozása által a másik kérdés nyitját is megtalálhatjuk. A női ellenzéki szellem bir, sőt úgy hiszem nagyon is bir különös sajátyszerűségekkel. Habár ingerlékenységük sokkal finomabb és érzékenyebb is mint a férfiaké, de maguk az érzések rendesen még se oly intensívek, mint ezeknél. Náluk az érzések hullámozása gyorsabb, nálunk mélyebb; ott könnyebb, itt tartósabb. Különben midőn a férfiak érzelmeit erő és mélység tekintében kiválóbbnak karakterisáltam, úgy hiszem csak félig találtam el az igazságot, mert e sajáttság csak azok activ kihatásaira vonatkozhatik, míg ellenben a nők érzelmeinek passiv természetű nyilvánulásai olykor valóban bámulatos erőről és kitartásról tesznek tanúságot. Azt hiszem tehát, hogy éppen ez a passivitás az a tulajdonság, melylyel legtalálóbban characterisálhatjuk a nők ellenzéki szellemét az iskolában. A fiuknál, hogy úgy szóljak nagyon is látható és

kézzelfoghaló, azaz többé kevésbé kihívó, nyers, vad, erőszakos, sértő, romboló: szóval *activ*; a nőknél ellenben létező és meg sem látható, csak inkább érezhető; tehát ritkán támadó s akkor is a mily rohamos a kitörés épp oly gyors a visszavonulás; a legtöbbször azonban csak ellentálló, visszaütő és makacskodó, szóval *passiv*, de ebben aztán jóval felül is mulják a fiukat.

A nyilvános, vagy intézeti nőnevelés terén részemről közvetlen tapasztalatokkal nem rendelkezhetvén, igen örvidenének, ha fentebbi ítéletemet a bővebb tapasztalat kritikájára méltatná. Megvallom azonban azt a gyengeségemet, hogy fentebbi felfogásom helyességében erős a bizalmam.

A napokban hallottam egy barátomtól erre vonatkozólag egy érdekes kis történetet, melyet annál kevésbé hallgathatnék el itten, minthogy ez nézetem szerint a nők ellenzéki szellemének sajátos természetét minden elméleti fejtegetéseknél jobban characterisálja.

Egy vidéki tanítónőképezdénél történt, hogy a férfi tanárok egyike az intézet folyósóján végig haladva egy növendékével találkozik, kit — mivel a kelleténél pongyolábban volt öltözködve — jónak látott komolyan figyelmeztetni megjelenésének illetlenségére s utasította, hogy menjen azonnal szobájába s öltözzék fel a mint illik. A leány érzékenyen megsértve és szégyenítve távozott. Volt sirás és elfojtott bosszúság, melyben osztálytársai — mind megannyi érzékeny lány-szívek — hiven osztakozván, mindenek előtt elhatározták hogy az a tanár igaztalan, zsarnok ember. De ezt jó volna valami módon éreztetni is vele! Nem sokára ki is főzték a tervet. Másnap, midőn a tanár az összeesküvők osztályába előadására menne, bámulva látja, hogy az egész leány-

sereg kivétel nélkül bizonyos feltűnő, keresett diszbe van öltözve. — Szinte képzelet az ember, hogy mily büntető szemekkel nézhettek tanárukra, mintha mondani akarták volna: No lám zsarnok ember itt van a mit akartál, gyönyörködj hát a művedben! A tanár elérte a dolgot s rögtön fel is metszette a mérges kis daganatot azzal a kérdésével: „Ugyan kisasszonyok, mit jelentsen ez a szokatlan dísz a mai öltözködésekben?” Éppen erre vártak — s a megsértettnek kebelbarátnője diadaltól sugárzó arczezal válaszolt: „Ez csak azért van tanár ur, mivel nem akartuk magunkat kitenni annak a megrovásnak, mely tegnap x. kisasszonyt érte.” Az egész osztály arcza ragyogott a viztatórlás sikerülte feletti örömtől. De vajmi kevés ideig tarthatott az! A tanár, a helyett, hogy amint várták, magát lesújtva érezte volna, mosolygva s a legkegyetlenebb hidegvérrel csak annyit válaszolt: Lám, lám szegény fejük! S önök még nem tudnak különbséget tenni az illetlen pongyola s a keresett dísz között —? Ezzel rögtön előadásához fogott mintha semmi sem történt volna. A lányok azonban ez egyszer gyökeresen kigyógyultak ellenzéki hajlamaikból.

Ennyit a nőnemű ellenzéki szellem jellemzéséről.

A felhozottakon kívül van különösen egy általános varázs-szer mindennemű oppositionális hajlamok ellen s ez az ifjúság iránti valódi benső szeretet a mit Schleiermacher ekképen fejezett ki: „sich mit der Jugend eins setzen” „magáévá tenni az ifjúság ügyét”. Hogy mily varázsereje van ennek, erre a legcsattanósabb példát Pestalozzi életéből merithetjük. Ez az ember meglehetősen birt mindazokkal a tulajdonokkal, melyek méltán megnehezíthették volna neki a fegyelem fenntar-

tásátsmégis nem volt növendékeinél soha hire, helye se az oppositionnak. Képzeljünk csak tisztelt hallgatók magunknak egy vén, rút, elhanyagolt külsejű embert, ki irni se tudott helyesírási hibák nélkül és saját vallomása szerint sem jól olvasni, sem számolni nem volt képes s ki mint magasröptű ábrándozó még a hozzá közelebb állókra nézve is hol nevetség, hol szájalom tárgya volt. Vegyük e mellé azt, hogy egy ilyen ember az ő reformátorieszmeivel szükkeblű, kisvárosi nyárspolgárok közé jut, kik neki mindenben akadályára vannak; hogy tanítási elveinek minden jelessége daczára is fudázó természetével, hibás kiejtésével és az eszményeknek a valósággal való szünteleni összekeverése által a gyermekeket inkább összezavarta, mint felvilágosította, de sőt a fegyelmezésben is annyira nem volt mester, hogy néha fejbaraczkokkal és pofokkal volt kénytelen a pajkos gyermekek közé csapni: mindezeket elgondolva, mondom, el kell ismernünk, hogy valami sajátyszerű, bámulatosan erős köteléknek kellett lenni annak, mely a gyermekeket oly erősen odafűzte ehez az emberhez, hogy mindent megtettek a kedvéért és emlékét egész életükön át oly szent kegyelettel őrizték. Ramsauer azt mondja róla: rendszeresen nem tanul-tam nála semmit, mint tanítványainak egyike se, de az ő szent buzgósága, az ő odaadó önfeláldozó szeretete és az ő feltűnően komoly, nyomasztó helyzete, mely még a gyermekek szeméiben sem maradhatott titokban, mindezek a legmélyebb benyomást okozták rám és gyermeki hálás szívemet örökre az övéhez fűzték.

Pestalozzi élete a legvilágosobban mutatja nekünk, hogy milyen „nagy hatolom“ a szeretet a

nevelésben, s ha előtte nem állhat meg az ellenzéki szellem, mint a köd a tavaszi napsugár előtt, ugy bizonyára ennek hiánya lesz, a mi azt leghamarább létrehozza. Nem annyira a közszellem buja tenyészte tehát, és nem is annak erőszakos elnyomása idézi a leghamarább elő az ellenzéki szellemet, hanem egyfelől az a durva tanári gőg és önkény, mely tanítványaiban csupán rabszolgákat akar látni, másfelől pedig az a taplósnapszámosi szellem, az az élettelen mechanizmus, melynek fojtó gőzköréből a menekülési vágy oly természetes! Ezek az ő melegágyai. Az első az ellenzéki szellemet rendesen nyílt ellenszegülések és zavargások alakjában fogja provocálni, míg a szívtelen gépszerűség mellett inkább csak alattomban fog terjedni és pusztítani, s rendesen complottirozásokban nyilvánuland. Mind a két főforrása az ellenzéki szellemnek viszont különböző idők és országok általános iskolai viszonyaiból veszi eredetét. Magyar iskolai viszonyaink közelebbi nagy átalakulási phasisa a forradalom utáni időszak elején vette kezdetét, s emlékezzenek csak vissza, a kik tehetik, hogy például a forradalom előtti időszakban mily sűrűn, és a mostani nemzedék előtt csaknem hihetetlennek tetsző durva alakban mutatkozott az iskolai ellenzéki szellem a hazában szerteszét. Ámde gondoljunk egyszersmind vissza akkori tanítóinkra, a tanrendszerre s tanításra, s ki fog csodálkozni többé az akkori tanulói élet istentelen gonoszságain? A dicséretes kivételek leszámításával elmondhatjuk, hogy épp oly istentelen gonosz volt magában véve az egész tangépezet is. Egy-egy valódi, hivatott tanító megakadt akkor is a sok rossz között, s ha az ilyenek valódi herkulesi erővel küzdve, harczolva, az öröklött visszaélések Augias-istálóját vala-

mennyire kitakarították, tanítói egyéniségüknél fogva annál nagyobb és áldásosabb hatást tudtak gyakorolni az elvadult, de még meg nem romlott ifjúságra. Emlékezzünk csak egy néhai Szász Károly, Dózsa Elek, Brassay, Gönczy, Lugossy, Török Pál, Szabó György tanári pályáikra; — ezek és a hozzájuk hasonló egy-két tanár valóságos gondviselészerű emberek voltak a magok idejében a hazai tanügy terén, mert azon kívül, hogy fáklyafényül szolgáltak az akkori köznevelés sötétségében, egyszersmind megmentői lettek a társadalomban a hazai intézetek mélyen megren dült hitelének.

Magam is örökre kitörölhetlen hálás emlékemben fogom tartani az említettek közül az ezelőtt csak néhány évvel sírba szállt Szabó György emlékét. Nem fogok tán visszaélni t. hallgatóm türelmével, ha e n a g y t a n á r i j e l l e m ismertetéseül elmondok nem annyit, mennyit a tanítványi kegyelet elmondani szeretne, hanem legalább — a mennyi értekezésem keretébe illik.

Mindjárt a forradalom letiprása után az ország kü lö m b ö z ő r é s z e i b ől, mint hajótöröttek a m ű l ó v i h a r h u l l á m a i t ől h á n y a t v a é s k i d o b v a, e g y p u s z t a s z i g e t e n s z e d t ű k ö s s z e m a g u n k a t, s e z a m a t a n i n t é z e t v o l t, m e l y h a b á r a f o r r a d a l o m h a l o t t r a b l ó i t ől a n é p f e l k e l é s t ől a z u t ó l s ó v a s s z e g i g k i f o s z t a t o t t, m é g i s a l e g h a m a r á b b ö s s z e t u d t a s z e d n i m a g á t, h o g y m e n h e l y e t a d j o n a z a k l a t o t t, b u j d o s ó i f j u s á g n a k. E t a n i n t é z e t n e k, a s z . - u d v a r h e l y i r e f . c o l l e g i u m n a k, S z a b ó G y ö r g y m á s o d i k m e g a l a p í t ó j a, v a l ó d i I V . B é l á j a v o l t. A z ö n k é n y é s b o s z u á l l á s e m b e r e i v e l a z a h o s s z u s z i k á r, s c s a k n e m i j e s z t ő e n s z e l l e m i a l a k k é p e s v o l t e g y m a g a s z e m b e s z á l l a n i, é s o l y a n h a r c z o k u t á n, m e l y e k e g y h i s t o r i k u s t o l l á r a v o l n á n a k é r d e m e s e k, k i v i v t a a z t, h o g y m á r

1850-ben egy egész kis honvédcsoport (köztük magam inkább csak honvédesdít játszó gyermek) folytattuk 1848-ban megszakított tanulmányainkat. A katonai és polgári hatóságokkal folytatott hadmívelési után Sz.-nak egy más, amannál is terhesebb hadmívelési következett, és pedig: velünk, tanítványaival. Az volt az igazi fényes pädagogiai hadjárat, az övé! Mert: az volt az igazi! ellenzéki szellem, a miénk! A régi iskolai életünk reminiscenciáiban gyökerező erős ellenszenv az egész tanári faj ellen, a forradalmi katonai élet következtében megvadult erkölcsök, a semmi féket tőrni nem tudó erős szabadsági szenvedély, mindezek oly nagy mértékben lakoztak bennünk, hogy csaknem képtelenek voltunk minden komolyabb és szelidebb szellemi munkára, egyszóval: alig volt valaha tanárnak gonoszabb és vadabb néppel baja, mint a milyenek mi voltunk! Mindnyájunkat a collegiumi internatus védő szárnyai övedztek; de ez az internatus — megvallva az igazat — sokkal inkább hasonlított hol egy kaszárnához, hol egy korezmához, mint egy nevelőházhoz. A nevelésnek eme óriási akadályait többnyire még tetemesen növelték Szabónak többi hivatalársai tapintatlanságuk és képtelenségük-nél fogva. A régi iskola és régi rendszer e megkérgesült hívei újból csak a butitási tanelvek szerint tanítottak, és a régi rabszolgai alárendeltségi viszonyba akartak minket belefegyelmelni, mi által természetesen a legbrutálisabb demonstratiókra ingereltek. Az, hogy feljök sem hallgattunk a tanórákon, hanem vagy titkosan keringő röpiratokat, regényeket olvastunk, vagy a legagyfartabb csinyekkel bosszantgattuk őket: ez csak a rendes állapot volt. Néha, ha valame-lyikünkkel a tanárok akkori felfogásunk szerint

méltatlanul bántak, elhatároztuk, hogy nem megyünk el az órájára, s a nagy ünnepélyességgel beharangozott tanelőadáson nem talált a tanár egy lelket se, mi pedig szobánk ajtajában a hosszú-száruból füstölve röhögtük a sikerült tréfát; más-kor meg úgy ráztuk le nyakunkról a gyülölt, vagy unt tanár óráját, hogy bevártuk ugyan őt az osztályban, hanem elbarrikádoztuk előtte az ajtót székekkel és padokkal úgy, hogy ez csak fejét volt képes rajta bedugni, s ekkor a kívülről ostromló tanár és a rögtönzött védművek biztonságát élvező ostromlottak között formális capitulatio kötöttetett a szabad kivonulhatásra és az órák elengedésére. Ilyen néppel, ilyen körülmények között s ilyen segítség mellett kezdette meg Szabó ellenünk a pädag. hadjáratot, és azon szent kegyelet, melylyel az akkori „vad nép“ Sz. emlékének áldozik, eléggé bizonyítja, hogy a győztesek nem mi maradtunk. Miképpen? Sok tanulság rejlik ebben, és elmondom, mert élénk emlékemben lévén, híven tudok számolni felőle. Mindenek előtt Sz. még velünk rakonzátlan politikai és iskolai forradalmárokkal szemben sem vesztette el nyugalmát soha egy perczig se. Kiválóan tudott nekünk imponálni hideg, szenvedélytelen kedélynyugalmával, továbbá csontig ható sarcasmusával és gúnyjával, mely nála a mily éles, ép oly igazságos fegyver volt, s a melylyel kérlelhetlenül tudott ugyansujtani, de mindig csak a hitványságot, durvaságot és selejtességet. A legelső hatása tehát az volt reánk, hogy elkezdettünk félni tőle. Feltűnt a nélkül, hogy tulajdonképpen valaha büntetett vagy gorombáskodott volna. A kik leginkább henczegtek, azokat tette a legnevetségesebbé az osztályban. A ki nem tanult, az nem került ki sarcasticus megjegyzéseinek éles fulánkját. Egyszer csak azon vettük észre

magunkat, hogy ezt az embert kezdjünk r e s p e c t á l n i. Az a fiatal honvéd fiú, ki már több ízben nézett farkas szemet a halállal, nem tudta kiállani ennek a vézna embernek szűrő tekintetét, s inkább tanult, hogysem a szájára kerüljön.

Igy változott lassanként át a félelem valódi benső tiszteletté. Arra a felfedezésre jöttünk, hogy az ő órái éppen nem unalmasok, mint szokás szerint, és ez az érzés lassankint egészen az élvezetig fokozódott. Egymaga mintegy négyféle tantárgyat tanított és ezt mind úgy, hogy habár mindegyre zaklatott a feleltetéssel, mi mégis örömet mentünk óráira, mert itt valódi szellemi táplálékot és szellemi gyarapodást találtunk. Kénytelenek voltunk megbámulni ismereteinek sokoldalúságát és alaposságát. A tisztelet után nemsokára bekövetkezett a szeretet is. Eljárásaiból mindig kiérzett a szigorú igazságosság, és mi több, a méltányosság. Nagy tekintélye, melyet magának előttünk kivivott, korántsem volt válaszfal közöttünk. Lehetetlen volt észre nem vennünk, hogy ez az ember egészen érettünk él. Szellemi fegyelmezésünkre épp oly szerencsésen választotta meg, mint használta is fel — a mennyiségtant. Nekünk azonban eleinte sehogy sem volt nyünkre az a sok mennyiségtani házi feladvány; megkísértettük tehát kijátszani őt, a mi egy internatusban éppen nem is látszott nehéznek. Akadt az osztályban egy-két jó mathematicus; ezek dolgoztak, mi meg másoltunk. De ez a kényelmünk nem sokáig tarthatott. Szabót nem volt olyan könnyű dolog rászedni. Az ő pädagogiai stratégiája hamar elvágta restségünk egérutjait. Fogta magát tehát, s minden két ember számára egészen különböző

menyiségtani feladványokat irt be (sajátkezüleg) azok naplóiba, rendesen 7—8 példát, hogy még ez a kettő se könnyithessen magán másképp, mint ha megosztozik a munkán. Két ilyen naplófüzet circulált köztünk és Sz. között. Az egyikben midolgoztuk ki az azon hétre kapott feladványokat, ugyanazon idő alatt a másikban Sz. javította ki — minutiosus gonddal — az az előtti héten kidolgozott feladványainkat, s irta belé egyszermind a jövő héten kidolgozandókat. A hét kitűzött napján nekünk is, neki is készen kellett lenni a magunk munkájával, hogy kicserélhessük a naplókat. Így ment ez kérlelhetlen következetességgel az egész éven át. Hogy ez a strategia mily iszonyu munkájába kerülhetett neki, ezt tanítók előtt nem szükség bővebben magyaráznom. Arra is felvultunk hatalmazva általa, hogy ha valamelyikünk megakad a munkájában, menjünk csak egyenesen hozzá, ő majd utba igazít. E felhatalmást derekasán igénybe is vettük majdnem minden megválagatása nélkül az időnek, és Sz. ugy elmagyarázott és dolgozott nekünk otthon a lakásán, hogy nem ritkán elfoglaltuk vele még az ebéd vagy vacsora idejét is. Lakása szomszédos volt a mi internatusunkkal, és dolgozó szobája ablakainak késő éjjeli világításából győződünk meg, hogy mily iszonyu munkájába került ez embernek az, hogy minket ugyszólván csak egymagára tanítson oly sokféle tárgyból és oly alaposan. Máskülönben ugyszólván kezünkbe szolgáltatta magát, hogy gúnyt üzhessünk belőle. Szabó annyira cynikus volt, hogy a mai conventionalis illemformák emberei az olyan tanári szokásokat, minők az övéi voltak, nemcsak nevetségeseknek, hanem egyszerűen abszurdumnak fogták tartani. Szabónak csekély fizetése és terhes családja lévén, csak egy nőcselédet tarthatott.

Természetes, hogy ez nem végezhetvén el minden házi bajt, ebből sok minden kijutott Sz.-nak is, néha olyanok is, melyek — mai fogalmaink szerint — a tanári állás méltóságával nem igen volnának megegyeztethetők. Például: kecskéjét minden reggel neki magának kellett kihajtani a csordába. Szegény jó professorunk azonban sokszor elkésett evvel a dolgával, ilyenkor aztán — mintha most is látnám! — egy hosszú kék flanell ujjasban — addig kergette a kecskét a város főutcáján végig, a míg csak utólérhette vele a csordát. Ez bizony magában véve eléggé comicus jelenet volt, s különös, hogy nemcsak előttünk tanítványai, hanem még a városi lakosok előtt sem tűnt fel az soha nevetségesnek. A Sz. nagy tekintélyének nem sokat árthatott az efféle. Azt hiszik talán, hogy a publikum miveltsége, avagy erkölcsének patriarchalis character-e miatt? Oh nem! Egyszerűen csak azért, mivel tekintélye oly erős alapon nyugodt, hogy azt nem ingathatták meg egykönnyen az ilyen külsőségek, természetesen legkevésbbé előttünk tanítványai előtt, kik leginkább tudhattuk, hogy mi van a cynicus külső mögött. Pedig meg kell még jegyeznem, hogy sem lényében, sem modorában nem volt semmi, a mi egyenesen a szívünkhöz szólott volna. Ő nem tudott, vagy tán nem akart soha föllelkesíteni, s úgy magával ragadni. Erős szellemének igáját lassankint és észrevétlenül adta reánk. A szívet az ész kerülő útján vette be, s tán ezért is volt hódítása oly tartós és biztos.

Vegyük elő uraim a Diogenes lámpását, s keressük vele ma az ilyen tanárokat.

Azonban, ha hazai köznevelésügyünk régiebb (forradalom előtti) aeráját a tanítók részéről álta-

lán véve, a zsarnoki önkény és a pädagogiai tudatlansággal párosult durvaság, a tanulók részéről pedig a nyílt, és többnyire brutalis ellenszegülési szellem jellemezte, úgy mit mondjunk a mi mostani aeránkról?

Nagyon csalódnék, a ki azt tenné fel rólam, hogy e multtal szemben a jelen számára valami nagyon szép bókokat tartogatok. Igaz, hogy a tűz pusztító elem s a vízzel jól meg lehet fékezni, de azért a víz is okoz legalább is annyi kárt, mint a tűz. Ma már egészen más idők járnak, mint régebben. Jobbak? Mi a theoriák, schemák és systemák korában élünk, hogy ne mondjam „életünk“. A diesterwegismus és mühler-thunismus, benekeismus és (herbart-) zillerismus, fröbelismus stb, ugyszintén a liberalismus és orthodoxia, a materialismus, spiritualismus, socialismus stb. pädagogiai rendszereinek formáiba öntött tanítói gypsfigurák mai korszakában bizonyára a száraz, élettelen formalismus és gépiesség képezi azt a koranyagot, mely már nem annyira ellenzéki szellemet, mint inkább közönyt és szellemi eltaplósodást szülhet tanítványainkban. Régebben az egyén uralma, ma — a formáké. Az egyén uralma alatt a tudatlanság és az önérdek furiái dultak az iskolában. Ezt meg kellett zabozlázni. Az államhatalom, a tudomány és az érdekképviselőt külön-külön és együtt folyvást kovácsolják a formák a zabláit. Igaz, hogy mai formáink nemesak számosabbak, hanem hasonlíthatlanul jobbak és tökéletesebbek is a régieknél. Az egyén zsarnoksága meg van már törve, de vajon nem emelkedik-e romjain egy másik — a formáké? Nem vádolunk, csak aggódunk. A dolog természetében van, hogy mentől hatalmasabb valamely testület, annál szigorubb formákat alkot a maga akarátának érvényesítésére, s aggódunk,

nehogy egykor állami kormányzásunk fejlődő ereje — minek máskülönben annyi okunk van örvideni — önalkotta szép theoriával lenyűgözzé a nevelői, tanítói egyéniséget. A tanügy sikeres előhaladásának három tényezőjét szokták a legtöbbet emlegetni, ugymint: a **tanítóképzést**, a **tanítófizetést** és az **ellenőrzést** (tanfelügyelet). Adjunk e három kerékhez egy negyediket, a **tanszabadságot**, s tanügyünk szekere haladni fog könnyen és biztosan. És ezek a mi kedvencz formáink lenyűgözéssel fenyegetik a tanuló szellemét is. Itt a baj legkézzelfoghatóbban mutatkozik a tulhalmozásban, melynek óriási sulya alatt már is roskadozik az emberi természet. De hiába! a kor majomi szeretettel csüng a maga theoria-szülöttein, és nem akar kibocsátani egyet se karjai közül; pedig ugy tetszik, mintha eljutottunk volna mégis odáig, hogy már nemcsak érezzük, de látjuk is a bajt. A mi Brassaink már régóta zsörtölődik e thema felett. Sőt mütogatja is már régen, hogy körülbelöl mit kellene kidobni abból a tulterhelés miatt sülyvedező hajóból. A szép szó belefagyott a m. tudományos akademia falaiba, mint a Demanx báró kürtjébe a hang. Most egy angol kürtből hangzik ujból felénk ugyanaz a nóta — a Herbert Spenceréből. Természetes, hogy ezt már sokkal szívesebben meghallgatjuk. Hagyján, csak hogy mikor fogjuk aztán követni is! Persze, elebb föl kellene áldozni vagy egyet elöitéleteink és rögeszméink legkedvesebb rajkói közül — és fájdalom, semmi jel sem mutat arra, hogy hajlandók lennénk erre az Abrahám féle „áldozatra“. Valószínűbb tehát, hogy megfordítva inkább a serdülő nemzedéket áldozuk fel továbbra is — legalább még egy jó darab ideig a theoriák szép rajkóinak. Ebből az állapot-

ból ha sokáig tart, elvégre is, egy oly általános testi és lelki elsatnyulás fog bekövetkezhetni, hogy tanítványaink csupa blasirtságból nem fognak már többé opponálni tudni. A tanuló bábok oly szépen fognak majd tánczolni a rendszer sodronyain, hogy csupa gyönyörűség lesz látni! A tanügy külterjileg — a meddig csak pénzzel győzni lehet — rohamosan gyarapszik. Megérhetjük, hogy még a statisztika is magán kívül lesz örömeiben az iskolák, iskolalátogatók, a tudorok, diplomás tanárok, a tantárgyak, tanórák stb. fényes számainak láttára. Ámde ha a komoly szemlélőnek kedve kerekedik bepillantani egy kissé a statisztika könyve helyett az élet könyvébe is, vajon nem lesz-e kénytelen a külső extensiv eredmények daczára a nevelés intensivitásának lassu sorvadásán kesergeni?

Tudom, hogy sok minden foly be erre, a miről az egyén nem tehet; mert ez az iskolai kérdés is sok más nagy társadalmi kérdéssel áll szoros kapcsolatban. Nem szeretnék ugyan beletévedni a social-bölcsészeti elmélkedések labirintusába, mindazonáltal nem lehet fölvettem themánk mélyére pillantani anélkül, hogy ne vizsgáljuk a társadalmi bajoknak szomorú visszahatásait a tanítókra, s általuk az egész köznevelésügyre. Ugyanazok a betegségek tehát nálunk is, mint csaknem mindenütt a társadalomban. Könnyű szerrel, kevés erővel boldogulni; kicsiből sokat mutatni; a kirakatba hordani mindent és — gyémántot árulni az üvegből; pénzt fejni ki, a mennyit csak lehet, testi lelki tehetségeinkből és hivatalos állásunkból, hogy ha csak lehet, első helyre válthassunk jegyet magunknak a mai rohamos élet gyorsvonatján, szóval élni, élvezni úgy, a mint nem lehet, s a mint azok élveznek, a kik az élvezet eszközeiben egy-

két fokkal felettünk állanak: ime ily ingerek futnak végig azokon a centrifugális idegszálakon melyek az iskola organismusának izmait mozgatják.

Ma már a Szabó-féle tanári jellem olyan mint a közforgalomból kiment pénz. Nincs kelete. Az ilyen ember ma már *anachronismus*. Nem értik meg. Az ő idealismusa — nevetséges sentimentalismus; humanitása és tanítványai iránt való szeretete — együgyűség vagy tekintélyfeladás; türelmessége — gyávaság; szivessége — lágyság; nyíltszivűsége — bárgyuság; szerénysége — éltetlenség vagy ostobaság; önfeláldozó ügybuzgalmára a rágalom és gyanusítás tövisszoruja várakozik; igazságossága, egyeneslelkűsége pedig a sértett önérdék fűtyköseit zúditja maga ellen. Ugyan miféle külső elismerésre is számíthatnának ma a Szabó-féle tanítók? Működésük nincs a piacznak szánva; nem hat az ki iskolájuk szerény falain túl! Miképpen állhatnak ki tehát a verseny ezzela mai élelmes nemzedékkel! Ez először is kidulakodik a sajtó piaczára, s ott többé-kevésbbé hangos kurjongatásokkal törekszik magára vonni a közfigyelmet. Irni fog könyvet mentől többet, reformálja gyűléseken és ujságokban az egész tanügyet, kikorrigálja a törvényhozást, megleczkézi a közoktatási kormányt, meglepi mind-egyre a világot merésznél merészebb planumokkal, melyek legalább is „századok mulasztásait lesznek helyrehozandók“ Oh te Szabó-féle szánandó idealista, ki elégnek tartod csupán saját iskoládnak élni, hogy nem áttallod még csak létezni is amaz óriások mellett és között! Ki vagy te? Ismeri-e nevedet az irodalom? Vannak-e összeköttetéseid az Olympuson? Hisz habenső ösztönödnék engedve, meg is jelensz néha-

néha az irodalom terén, a te naiv lelkesedésed hangjait meg se érti tán senki, és bizonyos lehetsz benne, hogy a te hitelvesztett „papirjaidat“ nem fogják „jegyezni“ az irodalom börzében. Alkudjál tehát vagy pusztulj! Mi lesz belőled, ha a csalók, ámitók, szédelgők által tulhagyod magad liczítaltatni; ha minden áron tiszta aranyat és ezüstöt akarsz árulni ebben a talmi-arany és china-ezüst világban? Szerencsétlen anachronismus te, lódulj odább, s adj helyett az életrevalóbbaknak! Muzeumba veled! Ott megtűrünk, sőt meg is bámulunk, ha kell, de itt „nincs számodra hely . . .“

Ne mondják uraim, hogy messze ragadott hevem. Tárgyammál vagyok. Iskoláink közszellemének tanulmányozásával lévén bajunk, a természettan methodikájának szabályai szerint jártam el: láttuk a tüneményt, hadd lássuk tehát az okokat is. S ha netán hangomnak keserősége bántotta volna önöket, gondolják meg, mielőtt elítélnének, hogy előadójuk átélte és éli, a mit mondott; hogy élete a fentebb vázolt mult és jelen közé lévén beékelve, midőn ma dicső mintaképeinek egyikét Önök elébe rajzolta, ebben az ő Szabó Györgyében az „utolsó Mohikánok“ egyikét vélte maga előtt látni. De a teljes reménytelenség vagy férfiatlan kétségbeesés kesergéseinek se vegyék szavaimat. Én is tanítóképző vagyok, s mi többé-kevésbbé romlatlan ifju természetet veszünk birtokunkba. Ez az ifjuság most is épp úgy tud lelkesedni minden szépért, jóért, mint régen, csak legyen, a ki hasson reá. Igaz, hogy nem csak mi hatunk rá, nem csak mi neveljük, s azok a többi nevelési tényezők a legtöbbször egyenesen keresztezik a mi munkánkat; de ha jól és lelkesen dolgozunk, úgy a mi alkotásunk lesz a maradandó, s ezzel a fegyverrel megostromoljuk a jövőt.

Mentől több nevelési akadálylyal és ellenhatással kell azonban küzdenünk, annál nagyobb szükségünk van teljes, osztatlan erőnkre és a nevelési eszközök csorbitatlan birtokára. Ezért vagyunk oly feltékenyek a nevelés szabadságára, s nézünk — habár most még indokolatlannak látszó gyanakvással, tanügyünk újabb rendszereinek formáira: annyiféle bilincset viselt már eddigelé az a szegény iskola, hogy nem csoda, ha a szabadság védelmi intézkedéseiben is újabb igák rémképeit látják. És annyit küzdöttünk és küzdünk az általános nemzeti nevelés magasztos eszméje mellett — és annyit áldozott és áldoz érte a haza, hogy — úgy hisszük — teljes jogunk van feltékeny szemekkel örködni ama drága intézmény fölött, melyhez annyi szép remény fűződik. „A művészet a művészek — s az iskola a tanítók által virágzik“, szokták mondogatni. Elfogadjuk. Néha szemrehányólag arra is szoktak figyelmeztetni, hogy „nem az iskola van a tanítóért, hanem megfordítva“. Ezt is aláírjuk. De ha az iskola éltető szelleme csakugyan mi vagyunk, úgy adják meg mindig készséggel és utógondolatok nélkül ezt a nevelői önállóságot (nem függetlenséget), mely nélkül ama nagy várakozásoknak és követeléseknek eleget nem tehetünk soha, és engedjék meg hogy a fentebbi közmondások egyikét ebből a szempontból átalakíthassuk mi is ily formán: „Ne a tanító legyen a szervezeti formákért, hanem megfordítva.“ Világosabban szólva: A szervezeti formák csak eszközökül szolgáljanak, melyek segítségével az „az éltető szellem“ a tanító az adott célokat az adott körülmények között annál jobban megvalósíthassa. Isten óvja élni és fejlődni vágyó ifju állami intézeteinket, nehogy azok a formák és in-

tézmények, melyeket az éltető szellem támogatására állítottak fel, védelem és segítség helyett egykoron szorítani és fojtogatni kezdjék azokat. Nehogy az az ellenőrzés, mely nélkül a biztos, czélirányos haladást mi sem tartjuk lehetségesnek, a tudatlanság vagy diletantismus, a hiuság vagy önérdek, az előítéletesség vagy egyoldalú elfogultság veszélyes ellenáramlatainak tegyék ki az iskolát és a tanítót. Nehogy a tanítónak ilyen ellenőrzésből eredő ellenáramlatoktól kelljen védenie magát és iskoláját; nehogy ilyen harcokra kénytelenitessék fordítani erejének egy részét, mely egészben véve is alig elég feladatainak megoldására. A tanügy terén a szabályozások, rendszeresítések, az „egyöntetűségek“, szóval a gyökeresebb reformok egyike sem eszközölhető megfelelő burocauratikuss apparátusok nélkül. E kifejezéshez — még a közel múlt sötét időkből — nagyon gyűlöletes fogalmakat szoktunk kötni, s csaknem elválaszthatlannak tartjuk azt a hivatalnoki pöffeszkedéstől, zsarnoki önkénytől, rövidlátó paragraphusbőlcsességtől és pedanteriától. Ez a felfogás pedig nézetem szerint merőben téves, mert a jó és erélyes kormányzás társadalmi szükség, s ezért az ilyen buroacratia a legszabadelvűbb államszerkezetben sem nélkülözhető; az egyének gyarlóságai és visszaélései ellen irányuló gyűlöletünket pedig nem szabad átruháznunk magára az intézményre is. Sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy egy szakértő és erélyes buroaubeli tanügyi kormányzásra alig lehet valahol nagyobb szükség, mint éppen nálunk Magyarországon. De — mint magában véve minden jó és hasznos intézménynek — úgy ennek is van egy, csaknem kikerülhetlennnek látszó nyavalyája, s ez: hogy a megfelelő kö-

zegek hivatalos teendőik nagy hal-
mazában nem igen érhetnek rá az
egyes iskolák valódi állapotainak
behatóbb és részletesebb tanulmá-
nyozására, s így a legtöbb esetben a szembe-
ötlőbb, külső csalékony jelekre kénytelenek
fektetni ítéletüket.

Ezt a gyengéjét — nem az embereknek, hanem
az állapotoknak két kézzel és az önfentartás me-
rész elszántságával igyekszik megragadni és ki-
zsákmányolni az élelmes charlataneria. Így kezd
nálunk az iskolai ámitás és szem-
fényvesztés valóságos művészetté
és tudományyá kifejlődni, s ez az ügy
igaz munkásaira nézve természetesen rendkívül le-
hangoló és elszomorító, főleg annál az oknál fogva,
mivel az ily versenyben egyelőre min-
dig bizonyos a veszteség, s addig, míg az igazság
az ámitás felett önmagára is diadalmaskodhatnék
(mert a végdiadal felett nem lehet kétség!), maguk
és intézetük sorsa soha se elég biztos, vagy a leg-
kedvezőbb esetben is nélkülözni fogják felülről azt
az elismerést, mely igaz és hű munkásságuk leg-
főbb jutalmát képezné. Ezt az állapotot még job-
ban elősegíteni fogja az a körülmény, hogy a kor-
mányzás könnyebbitésére szolgálандó nivelli-
rozási törekvésekkel szemben, ha egy
okos, tárgyas oppositio kifejtésére van szükség,
ugy erre mindig csak az erős tanítói karakterek
vállalkoznak. Mert a charlatanoknak rendesen
csak egy akarata van: tetszeni és kedvé-
be járni a hatalomnak, nevézzék azt,
akár kormánynak, akár ugyneve-
zett közvéleménynek, akár sajtónak.
Ámde az oppositio, bármely jogosult legyen is
különben, többé-kevésbbé kellemetlen érzést, talán

ellenszenvet is ébreszt azokban, kik ellen irányul, s mivel az opponálás igazolásául szolgáló alaposabb utánajárásokra rendesen szintén hiányzik az idő, az opponáló igaz meggyőződés embere sokszor kénytelen elveszteni pörét és — előljárói jóindulatát.

Az akarat nélküli ámitók tehát itt is meg nem érdemlett előnyben fognak lenni az igazak felett.

Nem folytatom tovább a paralellát. Hisz azt is vethetné valaki vissza: emberi dolog az mind, s így megy az másutt is, sőt mindenütt széles a világon. Belenyugszom. De a mit felhoztam, elég lehetne legalább azon egynek igazolására, hogy ne becsüljük túl a hivatalos ellenőrizés jelentőségét, s hogy ez legyen eléggé óvatos úgy a felmagsztalásokban, mint az elítélésekben. Hadd biznának az ellenőrizésből valamit részben magára az intézetre, részben — a hol vannak — a józan szakértők ítéletére, és bizonyos mértékig a jövőre is. Kevésbbé korlátozott cselekvési szabadság és ezzel egyenes arányban álló személyes felelősség: ez képezi a legfejlettebb kultúrával bíró államok iskolai constitutiojának egyik sarkkövét. Hadd charlatankodjék tehát a kontár — ha csakugyan oly nehéz megkülönböztetni a konkolyt a búzától — a világ szeme láttára és úgy szólván a maga szakállára, de mellette hadd vethesse el a feladata magaslatán álló igaz munkás is háborítlanul a jövő nemzedék felvirágoztatásának magvait! Az egyes intézetek hadd lennének organicus részei a nemzeti tanügynek, és pedig úgy, hogy ne kénytelenítettessenek teljesen feladni önállóságukat a kormányzati rendszerek különböző formáiban, hanem hadd fejlődhetnének egyszersmind saját külön individualitások természete szerint is.

Biztos tudomásom szerint ez is halhatlan Eötvösünknek volt egyik kedvencz eszméje, s vajha az utókor kellőképpen tudná méltányolni annak mély igazságát. Mert: mentől nagyobb mérvben terjed világ szerte a kormányzat, minden ágában a francia divatu centralisatio; mentől könnyebben kifejlődik mellette az ő german kinövése a pedans, czopfos bureaucratia, s végül mentől inkább igyekszik befogni e kettő együtt az iskolát is: annál aggasztóbb mérvben fognak mutatkozni egyebek között az iskolai közszellemnek ama beteges elfajzásai, melyeknek egyikével ma Önöket megismertetni törekedtem, úgy annyira, hogy az ily módon elcsenevészendő iskola hitele a társadalomban újból komolyan megrendülhet.

9998

